

PÉTER LÁSZLÓ

Szabó Dezső Csíkszentdomokoson*

Ebben az épületben a diák négy éven át nem hall Szabó Dezsőről (1879–1945). A mai tankönyvek nem említik. 1982-ben még jelent meg olyan harmadik gimnáziumi irodalomkönyv, amelyben Szörényi László bő három nyomtatott lapon tárgyalta regényeit, tanulmányait, nem utolsósorban Hitler-ellenes publicisztikáját, hangsúlyozva, hogy végletek közt csapongó, ellentmondásos, sőt bizonyos elemeiben kártékony életműve történeti szempontból mennyire jelentős.

Manapság, ha nevét említik, a tájékozottabbaknak is jobbadán csak három híres szálóigéje jut eszébe. A legismertebb, eredeti fogalmazását kissé módosítva, így szól: *Éhes hassal nem lehet Himnuszt énekelni*. A másik nem kevésbé kesernyés: *A zseni sírján dudva és barátok teremnek*. A legkevésbé cinikus tanítása építő, megszívlelendő: *Minden magyar felelős minden magyarért*.

A híres-hírhedt irodalomtörténeti kézikönyvnek, „a spenótnak” 1966-ban megjelent 6. kötetében a róla szóló fejezetet Nagy Péter ezzel a szellemes hangütéssel nyitotta meg:

„A különös egyéniségekben és tehetségekben gazdag huszadik századi magyar irodalomnak kevés olyan izgalmas alakja van, mint Szabó Dezső. Az egyik legeseménytelenebb életű író, aki életében és életével az örökös izgalmak – botrány és lelkesedés, gyűlölet és rajongás – forrása volt; az egyik legnagyobb közönségsikerű író, aki azonban nem írói erényeivel, hanem elsősorban gondolataival, eszméivel tett maradandó hatást; az egyik legnagyobb műveltségű és gondolatilag legigényesebb író, akihez foghatóan tragikus gondolati, elméleti zsákutcákba szinte egyetlen kor- és pályatársa sem tévedett. Végül az egyik legtöbbet emlegetett író, akit ugyanakkor jószerint ma már senki sem olvas.”¹

Pályakezdesének néhány jellemező mozzanatát idézem föl a következőkben.

*

Kolozsvári érettségije után, 1899 őszén került föl Budapestre egyetemre, magyar–francia szakra, és a kiválasztott kiválók otthonába, az Eötvös-kollégiumba. Olyan társai voltak itt, mint Kodály Zoltán, Horváth János, Szekfű Gyula, Laczkó Géza. Tanárai közül a nyelvészek, Szilasi Mór és Melich János hatottak nagyban rá.² Kivételes nyelvészeti érdeklődését és tehetségét mutatja egyrészt, hogy az első egyetemi finn órára úgy ment be, hogy az

* Elhangzott 2011. március 23-án a szegedi Deák Ferenc Gimnáziumban a Toldy Ferenc-díj átadásakor földimnek, Árpás Károly tanár úrnak.

¹ Nagy Péter: A jobboldali radikalizmus írója: Szabó Dezső. = A magyar irodalom története. 6. k. Szerk. Sótér István. Bp., 1966. 190.

² Nagy Péter: Szabó Dezső indulása. Bp., 1958. 18. (Irodalomtörténeti Füzetek 22.)

egész finn nyelvtant tudta,³ másrészt hamarosan nyolc nyelven olvas.⁴ Százötven koronáért vállalkozott arra is, hogy egy vidéki főreáliskola ősrégi helyettes tanára helyett – egy hét leforgása alatt – megírja szakdolgozatát a jelentésváltozásokról. A bírálók rájöttek a turpisságra, felelősségre is vonták, s ő nem tagadta. Az 1902 márciusában letett alapvizsga után, úgymond, unta magát, s azon vette észre magát, hogy megírta. *BG úr*, ahogyan a kollégium igazgatóját, Bartoniek Gézátt becézték, meg Szilasi tanár úr ezt igen rossz néven vette, de Szinnyei József, az urál-altaji nyelvészet tanára gratulált érte neki.⁵

Kevéssel utóbb, június elején Szinnyei professzor kétszáz koronás akadémiai ösztöndíjat szerzett számára, hogy a nyári vakáció két hónapja alatt tanulmányozza az ország valamelyik nyelvjárását. Rövid töprengés után érthetően szülőföldjét, Székelyföldet választotta. Elővette a Kárpát-medence térképét. „Aztán csak megszólalt bennem mélyebb talajom nagy orgonája, és a csíki hegyvidéket választottam. Csíkszentdomokost jelöltem meg a nagy nyelv kutatás központjául.”⁶

Még nem volt meg a Madéfalvától Borszéken át vivő székely körvasút, így Madéfalvától szekeret fogadott, és azon döcögött be a kiszemelt községbe. „Lakásul egy üresen álló, nagy fás-füves udvarú házat vettem ki, ahonnan a csendőrség egy évvel ezelőtt más községbe távozott. Volt vagy három-négy szobája. Az egyikbe betettek egy deszkaasztalt, egy rozoga szekrényt, ágyat és két széket. Kész volt a nyelvészeti Louvre. Az egészért tíz koronát fizettem egész nyárra.”⁷

E leírás nyomán a csíkszentdomokosiak bizonyára azonosítani tudják a házat, s ha nem valószínű is, hogy még áll, a helyén levő mai épületre el tudják majd helyezni azt a márványtáblát, amely megörökíti Szabó Dezső itteni két hónapját és nyelvjárásgyűjtő tevékenységét. De tán ennél is fontosabb, hogy tudatosítsa a falu lakóiban és az ide zarándokló magyar olvasókban azt az élményt, amely Szabó Dezső legjelentősebb alkotásában, *Az elsodort falu* (1919) című hatalmas regényében testesült meg.

Szabó Dezső megfordult már gyermekkorában is erdélyi falukban: tanítónő Ilona nénjénél, lelkész Jenő bátyjánál. De ilyen beható ismeretre a székely faluról, mint a domokosi nyáron, eleddig nem tett szert. Csak helybeliek mélyebb ismerete döntheti el, hogy „a világtalan falu”, amely a regény V. fejezetéből élénk tárul, mennyiben tükrözi a másfél évtizeddel későbbi író csíkszentdomokosi benyomásait. De arról maga vall, hogy két nőalakjának modelljére is itt talált rá. „Betakarításra és koszhordásra – emlékezett önéletírásában a harmincas és negyvenes évek fordulója táján – a velem ferdén szembealakó Barabás család Mária nevű tizennyolc éves lányát nyertem meg, kinek sokszor édesanyja is segített. Ők *Az elsodort falu* Barabás családja. Élhetnék ezer évet, az anya és lánya akkor is az akkori valóság teljes sugárzásával volna meg bennem. A sugárzás szó itt nem metafora. Anyából és lányából valahogy az időtlen időtől napot ivó föld termő melege sugárzott át.”⁸

Szabó Dezső írói művének ettől kezdve vált visszatérő motívumává az anya és a lánya szimultán kalandja. Nem dönthető el, mennyiben épül valóságos élményekre vagy képzelt-

³ Gombos Gyula:: Szabó Dezső. München, 1969. 81.

⁴ Nagy Péter: i. m. 17.

⁵ Szabó Dezső: Életeim. Bp., 1965. 1. k. 743.

⁶ Uo. 744.

⁷ Uo. 745.

⁸ Uo.

gő vágyakra. „Az anya – folytatta önéletrajzában – hatalmas, sötétbarna székeley asszony, erős és gyors a munkában s valami ősi bölcsességgel szavaiban. Hogy tudott ez az asszony elbeszélni valamit! Mély tüzi sötét szemei, megállító arcának erős vonásai, széles, majdnem tragikus és mégis jóságos ajkai, két erős karja, formáló kezei, egész teste vele játszottak a beszédével, s mint öt érzékkel megfogható valóságot domborítottak eléd a történet múlásait. Hangja mély bronz zúgással volt erős, néha csodálatos ellágyulásokkal vagy a népanya elnyúlt jajgatásával, néha diadalmas kacagásokkal. Mindig az a benyomásom volt, hogy ez a kacagás kifordítaná a földből a krumplit, a retket, a föld kedves titkait. Olyan anyám volt már a második napon, szélesen vigyázó és érdekeimet féltő.”

Kérésemre Gáll Ida tanítónő utánajárt a Barabás családnak. Barabás G. János felesége a szomszéd Csíkszenttamásról való Tatár Anna volt. Négy gyermekük született: Mária, Mátyás, Anna, Éva. Házukat (Vár u. 1135.) Barabás Éva fia, Bodó Imre örökölte.

Szabó Dezső a lányáról, Barabás Máriáról is himnuszt zeng. „És Mária! Az ő sugárzásában születtem Bőjthe Jánossá, és jaj, ha csak Bőjthe János maradtam volna egész életemen át! Irtózatos a vér ereje és a szájalom szörnyű öklelései, melyek kilökik az embert legjobb, legbékésebb, legtermőbb önmagából. Ha ő mellettem maradhatott volna, talán meg tudott volna tartani örökre Bőjthe Jánosnak, s most nem lenne homokba öntött bor egész életem.”

Barabás Mária Csíkszentdomokoson született 1879. január 15-én, tehát 1902-ben nem 18, hanem 23 éves volt, fél évvel idősebb Szabó Dezsőnél. Fiatalon férjhez ment a csíkszenttamási Oláh Todor Péterhez. Két gyermeke született: Rozália és Anna. Utolsó két és fél évet agyvérzés miatt bénán élte le; unokája, özv. Székely Józsefné Mihály Rozália gondozta. Csíkszenttamáson hunyt el 1961. december 16-án. Az emlékezők dolgos, vidám, idős korában is szép asszonyként emlegették.

Az *elsodort falu* jellemzése is érdekes Barabás Máriáról. Önmagában az is különleges, hogy az író a lányt eredeti nevén emelte a regénybe. Már az elején fölbukkan: „János mellett az öreg Barabás ült, aki mint módosabb gazda, kölcsön kalákába jött dolgozni Jánosékhoz. Nem messze, oldalvást, Mária, a Barabás tizenkilenc éves lánya fényes tehénszemmel nézte Jánost.”⁹ A következő lapon Bőjthe János ugyanazt a takarítómunkát ajánlja föl Máriának, mint amelyet az író számára végzett annak idején. Kevéssel később ezt a talán való, talán költött, de nagyon jellemző jelenetet olvassuk: „Az egyik dűlőnél Máriához értek, aki komolyan, földből hullámzó léptekkel ment a barázda mentén, és magot vetett beléje. Mindhárman önkénytelenül megállottak. A hatalmas leány gyönyörű fejével, gazdag mellével, combjai dermedt hullámaival, széles medencéje ígéretével a Föld volt, nem mint rémes érzékenység és felismételt frázis, hanem az erő, az ölelés, a termékenység sugárzó valósága. Arcát arra fordította, de csak Jánosnak, s megtárgult szemeiből mintha messziről hívó kürt hangzott volna ki.”¹⁰

Az aratók, egész napi munka után hazakészülve, a lányokat búzakoszorúval földészítve ültették a szekerekre. „Közbül ült a legszebb, az öreg Barabás lánya, Mária. És Jánosnak, ki azóta állandó viszonyt folytatott a lánnyal, új felfedezéssel merült a szemeibe ez a ter-

⁹ Szabó Dezső: *Az egész látóhatár*. Bp. 1919.³¹ k. 73.

¹⁰ Uo. 77.

mésre termett gyönyörű emberi valóság, melynek látása olyan valószínűtlenné tette a halált.”¹¹

„Másnap délben, mikor a félig learatott izzó gabonátábla közepén ebédelni leültek, Barabás Mária előlépett János felé, s szégyenkezés és félelem nélkül, mosolyogva és mégis komolyan, mintha a föld ős szeretete, a termő Gæa nyúlt volna gyermeke felé az áldás és termés boldog mozdulatával, egy pirosra sült fehér cipót nyújtott át a fiatal gazdának...”¹²

Helyi kutatók halaszthatatlan föladata e két nő életútjának minél részletesebb földértéte. Talán még a családi hagyomány őrzi személyiségük legjellemzőbb összetevőit, amelyek e Szabó Dezső rajzolta portrékkal összevethetők. Az írónak közismerten eltűző, expresszionista, lobogó jellemzése vajon kellő józan szintre leszállítva mit jelent?

„Mária az élet volt, a teljes, a dúsan áradó, a tavaszi áradások boldog mozdulása. Ha ringó járásával átment szemeden, kitágította lelked végtelen mezővé, hol nehéz kalászkokban készül a kenyér, virágok nyitott szemein néz rá a föld jósága, és mosolygó ég kék áldása borul mindenre. Úgy hozzátartozott elválaszthatatlanul ez a látóhatár, mint a naphoz a fénye, a fához a lombja. Ha nagy, meleg barna szemeivel rád nézett, vidám tüzet láttál barna tűzhelyen, kenyérszotogató lány női kezét és kis gyermekkezek mohó felnyúlását. És érezted, hogy szent kötelesség az emberi folytatás, és hogy az egyetlen igazi élet: a béke, a jóság, a szeretet és a dolgos kezek erős összefogása.”

Ne feledjük: Szabó Dezső 23 éves ekkor! „Gazdag fiatal mellének dermedt hullámai, széles csipőjének természetes ringása a termő föld, a leendő győzelmes tavaszok nagy biztatását forrósította beléd. Hangja lány volt, mint virágzó májusi lombról omló tavaszi eső, s megfürdetett egészséges tiszta lelke komoly és vidám, áhítatos és tréfás gazdag életével. Nem egy anya és apa lánya volt ő. Évezredek dolgos, lebírhatatlan, földet vigyázó, kenyeret kovácsoló nemzedékek, a körülálló hegyek, a mély titkú erdők, virágos mezők és kalászos földek gyermeke, Erdély leánya volt, élővé testesült szimbóluma mindannak, amit óhajt a hit, keres a munka, és megtalál a szeretet.”

Megszerette az első pillanatban. „Ez a szeretet több volt, mint szerelem. Az élet hite, a folytatódás vágya, mindennap eltelő valósággá épülő munka s a család áhítata is volt ez a szeretet. Bőjthe János felállt bennem, mint egy gyermekóriás, fél kézzel tépte ki a hegyek faóriásait, és új házat kezdett építeni. Megvallom, hogy ezen a nyáron még egy bolha sem finn-ugrott a környékemen. Talán nemegyszer gyűjtött forróbb vágyat lány bennem. De az élet legmélyebb, legszélesebb hívása Mária volt számomra.”¹³ Ennek az utolsó mondatnak a vallomását érdemes lesz majd végig követni Szabó Dezső életművében. Nincs okunk kétkedni őszinteségében, igazában.

BG úr levelestárában fennmaradt Szabó Dezső első levele, amelyben beszámolt igazgatójának első élményeiről:

Nagyságos igazgató úr!

Jún. 27-e este 7 óra óta Csíkszentdomokos község a történelem színpadára lépett. A vidék nagyon szép. Egy-két órai gyaloglás után az ember bent van a havasok között.

¹¹ Uo. 276.

¹² Uo. 277.

¹³ Életeim, 746.

Olyan vápákon¹⁴ mentem keresztül, hogy szemem-szám elállott. Némely esztenáná¹⁵ megállítottak a pásztorok, s adtak fekete csuporban tejet. A mindenféle fenyőerdők közébe eső rétek pedig úgy néznek ki, mintha kalotaszegi varrottasokkal volnának beterítve. Felvergődtem az Egyesköhöz,¹⁶ honnan az egész csiki világ úgy néz ki, mint egy óriási zöld tövisdisznó. Én majd fogok itt a hegyek között egy iskolát alapítani. Gimnasiunom épülete egy jó karban lévő esztana lesz. A háló friss széna, növény- és ásványtani laboratóriumom a körülvevő világ lesz. Aztán ott fogok én tanítani, tanítványaim nem fognak sem nagyságos, sem méltóságos úrnak szólítani (talán Szokratészt sem hívták úgy), hanem ha lesz bennem egy kis jó, s egy kis tudás, azt átplántálom beléjük. Esztétikáról tudni sem fognak, a szép itt olyan, mint a levegő, csak be kell szívni. Egyáltalán ez szörnyű szép dolog lesz, és meglesz.¹⁷

BG úr aligha válaszolt e magabiztos, kissé nyegle beszámolóra, de szerencsére megőrizte.

Nagy Péter nem becsülte túl Szabó Dezsőnek sem a székely faluval, sem a Barabás család nőivel való találkozását. Elfogadja a Barabás Máriával való idilljének hitelességét, de szerintem ezzel nem jutott közelebb a nép lelkéhez, csupán „egy egzaltált személyes élménnyel lett gazdagabb”.¹⁸ A faluban idegen maradt, és a Magyar Nyelvőrben, majd különnyomatban is egy év múlva megjelent tanulmányának tanúsága szerint „finom füllel” vette észre a hangtani sajátosságokat.¹⁹ A társadalmi valósághoz azonban nem jutott közelebb: „meglepően szegényes a gyűjtött szóláskincs, meseanyaga meg egyáltalán nincs, ami arra mutat, hogy a kollektív paraszti szórakozásokban nemigen vehetett részt, sem idősebb falubelivel olyan jó viszonyba nem került, hogy mesélésre bírta volna.”²⁰

Nagy Péter ráhibázott. Pedig ő nem is tudta, hogy Csíkszentdomokosról azóta bebizonyosodott, egyike a mesében leggazdagabb magyar faluaknak. Erről sajnós a hazai népmese kutatás is megfeledezett. Tudásunkat a szégyenszemre szintén feledésbe veszett Belatini Braun Olgának köszönhetjük. Ő 1943–44-ben kiterjedt gyűjtést végzett Csíkszentdomokoson, és amellet, hogy rátalált „a mindmáig legszebb magyar meséket tudó mese-mondóra”,²¹ Albert Andrásra, megszólaltatott és megörökített még tucatnál több (Albert Andrással együtt 16!) falubeli mesélőt. Ők, bár nem értek föl Albert András tudásához, de gazdag mesekincsükkel, mesélő gyakorlatukkal bizonyították, hogy Csíkszentdomokos rendkívül gazdag mesekincset örökített nemzedékről nemzedékre. Legalább névsorukat illendő megörökítenünk: Guzrán József (2), Kosz Márton (2), Kovács Albert (6), Mákszem

¹⁴ Az ÚMTSZ éppen Csíkszentdomokosról közli ezt a jelentését: 'hegynyereg'.

¹⁵ Juhkarám, pásztoroknyhó (ÚMTSZ).

¹⁶ Hegycsúcs a falu fölött (1138 m).

¹⁷ „Ez az ifjúkori levél már minden elemében megcsillantja a későbbi Szabó Dezső egyéniségét, mérhetetlen tudásvágyát, a tárgykezelés fölényét és egyediségét” – írta közreadója, Szabó András (Tudós tanárok az Eötvös Collegiumban. Szerk. Sepsi Enikő, Tóth Károly. Bp., 2009. 169.)

¹⁸ I. m. 19.

¹⁹ Szabó Dezső: A csíkszentdomokosi nyelvjárás. Bp., 1903. (Nyelvészeti Füzetek 9.)

²⁰ Nagy Péter: uo.

²¹ Péter László: A legkiválóbb székely mese-mondó. Székelyföld, 2011. február, 131–141.

György (4), Máté János (1), Péter Ignácné (5), Péter Lajos (1), Péter Mihály (5), Sally András (1), Sándor Márton (10), Sinka Ferenc (6), Szakács András (6), Székely Antal (1), Székely Áron (1), Zsók János (4). (Zárójelben a Belatini Braun Olga gyűjtötte mesék száma.)

Nagy Péter megfigyelése szerint Szabó Dezső nyelvészeti tanulmányában társadalmi vagy esztétikai jellegű észrevételt nem találni; egy lapalji jegyzetet kivéve, amelyben a nép tudatlanságban tartásáért a katolikus egyházat tette felelőssé.

Barabás Máriáról az önéletírásban további dicséreteket olvasunk. „Az első perctől kezdve mintegy időtlen barátsággal szerettük egymást. A takarítási félóra úgy-úgy elnyúlt, hogy sokszor két óra múlva jött anyja érte. Mikor a vacsorát hozta, kiültünk az udvari tornácra, s az estére hunyó világban olyan mély volt minden szó, minden kacagás, és olyan végtelen tovarezdülése volt minden érintésnek. Nem lehetsz halott, Mária, nem lehetsz csúnya öreg parasztasszony. Érintetlenül, földerős ifjúságod hervadatlan mosolygásával állsz az időben, mely az én mai valóságom is, és elhullatott éveim köréd rakom, mint vihartól letarolt vérző rózsákat. Hozzám érhet a halál, amíg a te mosolygásod fürdet körül?”²²

A nyelvjárásgyűjtés nem ment nehézség nélkül. A nép nehezen értette meg, mit jegyzet a városról jött fiatalember. A húzódozó adatközlőket észelve Szabó Dezső faggatóra fogta Barabásné. Az asszony megvallotta: „Azt mondják, hogy az urak adót akarnak kivetni a beszédre, és az úrfi leírja a beszédünket, hogy aszerint vessék ki az adót.” Szabó Dezső leleményes – írói! – fantáziával Barabásnéval elhíreszteltette a faluban, hogy Ferenc József és Vilmos császár összevitakozott, melyikük népe beszél szebben, s Ferenc József különösen a csíkiakra hivatkozott: itt olyan szépen beszélnek, hogy az már csoda! Fogadtak is hétezer aranyba. Szabó Dezső azért jött, hogy bizonyítékokat gyűjtsön. A világ tudósai a kétféle beszédet össze fogják hasonlítani, és döntenek, hogy ki nyerte meg a fogadást. „Ez aztán pompásan bevált. Másnap már úgy jöttek a falusiak beszélni nekem, hogy majd leszakadt a kezem a sok jegyzéstől.” Eljárt a fonókba is. A legényeknek cigarettát, a lányoknak, gyerekeknek cukorkát vitt.

Az erdők megrészegítették. Nem tudott betelni szépségükkel. Egy délután véletlenül az erdőből kibukkant Balánbányára. Ekkor mászta meg az Egyeseköt is, amelyről BG úrnak levelében beszámolt.²³ Ekkoriban naponta zivatar kergette haza az erdőből. S ezután esett meg vele a másik kaland, amikor a falu népe garabonciás – helyi tájszó szerint *tókás* – diáknak nézte. Föltűnt, hogy reggelente egy fekete könyvvel a kezében fölmege a hegyek közé, és estére szörnyű viharral tér meg. A fekete könyv a *Kalevala* volt, egykor Hunfalvy Jánosé, rajta Lönnrot saját kezű ajánlásával. Ráadásul egyik balánbányai kirándulásán találkozott a fején tejes edényt vivő fiatalasszonnyal, s megkívánván a tejet, kért tőle. Ismeretes, hogy a táltosok jellemző szokása éppen az, hogy tejet kérnek. A fiatalasszony is táltosnak hitte, és rémülten menekült a faluba. S mire Szabó Dezső beért a templomocska elé, a férfiak már karóval, gereblyével, szénarúddal, baltákkal várták. Majdnem nekiestek, de szerencséjére a helybéli kocsmáros, akihez már néhányszor belátogatott ételre, italra, fölismerte, és megmentette a lincseléstől. „De azért én, hogy a jövőre bebiztosítsam ma-

²² Életeim, 747.

²³ Uo. 752.

gamat, odamentem a templom előtti feszülethez, letérdeltem, keresztet vettem, és öt percig igen áhítatos meghajlásban mozgattam az ajkaimat.”²⁴

Amit Nagy Péter Szabó Dezső nyelvjárási tanulmányából hiányolt, önéletírásában részben pótolta. Tőle megszokott szenvedélyes szavakkal panaszkolt a nép elhagyottságát. „Ami benne megtartó erő, termő érték és lelki kincs volt: az mind az időtlen idők hagyománya, generációk és temetők végtelen sorának öröksége volt. Ami benne hiba, bűn, vakság, elmaradottság volt, az mind a mások felelőssége volt.”²⁵ „Nagyon szegény volt ez a nép. Ki tanította volna arra, hogy a környező világban megtalálja azokat a gazdag értékeket, melyek élet lettek volna számára? És ki adott volna neki alkalmakat és segítséget, hogy ezeket az értékeket a maga családjá, a faluja jövőjévé építse? Ki oltotta volna lelkébe a fejlődés élő vágját, hogy arra való gyermekeit taníttassa, és ki szerezte volna meg a lehetőséget, hogy ezt meg is tehesse? De minek még ezer ilyen kérdéssel tetemre hívni a kimondhatatlan bűnöket?”

A népet nem hibáztatta. „Pedig sok, mély erő, munkaképesség, megbújt értelem volt ebben a népben. És ha férfirétege, idős és fiatal egyaránt, komor és gyanakvó is volt az el-lenséges világ ezer mostohaságában, a nőkben ezer színnel csillogott ki az élet gazdagsága, a szelíd jóakarat, a humor, a játékoság, a hűséges ragaszkodás. Testükben is a föld győző-inék ígérte őket az élet. Hatalmas szál, erős testű férfiak, gazdag testű, szép nők, hívók a csókra, és áldottak a családra, ó, hogy lehetett egy ilyen népet így elpazarolni!”

Két rossz jellegzetességet évtizedek múltán is szóvá tett. Egyik: nagyon babonások voltak, s ezt ő erős és mély katolicizmusukkal hozta összefüggésbe. Ennek kapcsán említette Csíkszentdomokos történetének hírhedt eseményét, Báthory Endre bíboros meggyilkolását, amely miatt a falu száz évig pápai átok alatt volt: „ennek a réműlete még mindig nyomta a lelkeket”.²⁶

A falu másik kedvezőtlen jellegzetessége: egyike volt az ország legtöbb pálinkát fogyasztó községeinek. A szesz végzetesen beleszólt a családok életébe. Állandó civórást okozott például az örökség elosztásakor. A következő leírás Szabó Dezső megrendítő élménye volt, s ez – maga vallja! – belejátszott *Az elsodort falu* hasonló történetébe is. A halotti anyakönyv meg a *Historia domus* bizonyára fölvilágosítást adna a helytörténet kutatójának, mit látott, mit élt át az író. „Az örökhagyó öreg meghalt. Nagy tort tartottak. A temetés előtt már úgy bepálinkáztak, hogy a koporsót az utcák egyik szélétől a másik széléig dülöngőzve vitték pihenő helyére. Visszatérve a tort tovább folytatták. Közben ki-tört a viszály az örökösök között. A tor egész népe két pártra szakadt, baltával, késsel, bicskával rontottak egymásnak. Csendőröket kellett hívni a legközelebbi állomásról. De a család fele vérbe fagyott, s két vagy három halott volt az áldozat. És az én szemeim mindezt látták. És ezeket a szemeket vádolták hamis tanúknak *Az elsodort falu* híres temeté-séért!”²⁷

A pálinka máskor is beleszólt a népéletbe. Vasárnap délutánonként a táncmulatság a Szabó Dezső bérelte egykori csendőrlaktanya udvarán zajlott. Ő a tornácon ülve győ-

²⁴ Uo. 755.

²⁵ Uo. 755–756.

²⁶ Uo. 757.

²⁷ Uo. 758.

nyörködött a fiatalokban. De a pálinka ezt is megrontotta. „Egy alkalommal a szemem előtt tört ki a bicskázás a legények között, és oly gyorsan lett egyetemes vérbe borulás, hogy én, a szemtanú, nem tudtam volna pontos tanúságot tenni. Megint csak csendőr, bilincs, börtön és nyomorodott élet volt az eredmény.”²⁸

Az augusztus 4-i, Domokos napi búcsút is átélte: „Isten öröme a pálinkától őrző fá-luba megint csendőrséggel, sortűzzel és négy halottal végződött.”²⁹

Látogatást tett a katolikus plébánosnál is. Gunyoros beszámolójából a kálvinista ellen-szenve és előítélete leplezetlenül tör ki. Élveteg, szabad szellemű férfit ábrázolt, aki majd-hogynem dicsekedett gyermekeivel. Nagyszerű ebéden látta vendégül „a tanár urat”, ahogyan megelőlegezte Szabó Dezsőnek a titulust.

Egy alkalommal viszont ő kényszerült vendéglátóvá válni: egyik egyetemi társa (saj-nos, nevét, tudj'isten, miért, nem közölte) látogatta meg, és együtt rándultak ki a Gyilkos-tóhoz. Ennek történetét is elmesélte önéletrajzában. Tévelygésük miatt rájuk esteledett, de sikerült egy fűrésztelepen szállást kapniuk. A hazatérés a hegyek közül másnap kora hajnali indulással szintén kalandos, viszontagságos volt. Élménnyel teli vándorlás után, „megkincseseedett lélekkel” esti harangszóra értek haza Csíkszentdomokosra.

Társa másnap visszautazott Pestre, de Szabó Dezső még két élményéről beszámolt ön-életrajzában. Az egyik: medvevadászat az Egyeskö oldalán; a másik: az Egyeskö mögött egy esztenán töltött néhány napos időzés. „A koszt csodálatos sűrű, frissen fejt tej, fekete vagy málés kenyérrel. Ez az élet megint felverte egy addig szunnyadó lelkem honvágyát. Éjjelente sohasem aludtam. Becsomagolva a nagy bundába, az elfeketedett ormok vigyá-zása mellett, az ember nélküli világteremtés előtti csendben odaengedtem magam a nagy szemekkel rám néző égbolt vonzásának...” A következő sorok már nem 1902 nyarát, ha-nem a második világháború rettenetét tükrözik, azokét a napokét, amikor az emlékező papírra vetette a havasi világ emlékképeit: „És most, hogy a tébolydává bomlott világban nem lehet visszhang az életemre: mind többet sétálok azokban az erdőkben, égő sebeimre iszom a nehéz bivalytejet, s lesötétített, eltérsedett szobámban látom a messzi csillagok biztatását. És hallok a nyugvó pásztorok csendes alvását s az alvó állatok halk lélegze-tét...”³⁰

Ez az utolsó nagy élménye a csíkszentdomokosi nyárból. Augusztus végén elhagyta a falut, visszatért a fővárosba. Az utolsó napokat Barabás Máriával töltötte. Erről közeleb-bit nem írt. „Azután egy délután négy óra tájt előállott a kis székely szekér két apró lovacs-kájával. Rajta egy óriási hordó és elől egy átfektetett deszka, melyen a székely gazda ült, helyet hagyva maga mellett nekem is. Az én holmim a saroglyába tették. A székely Kézdi-vásárhelyre ment szeszért, s hogy megtudta az én utazási szándékomat, olcsón felajánlot-ta, hogy engem is elvisz odáig. Így legalább beszélhettam Jenő bátyámékhoz is. Barabásné és Mária búcsúztattak. Barabásné könnyei közt meleg, ölelő, anyai mondatokat hullatott rám. Mária néma volt, de ajkai meg-megvonaglottak. Mikor egy-két perc múlva visszanéz-tem, Barabásné keservesen törölgette szemeit. Mária ott állt, némán, dermedten, és egész fiatal teste rohanás volt a távozó szekér után. A csodálatos fiatal lány olyan volt, mintha

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 766.

maga a tavaszi föld, a virágokkal és kalászokkal koszorúzott Gæa nyújtotta volna karjait a tékozló fiú felé: – Ne menj el! Én vagyok a csók, a tűzhely, a termő munka és az örök folytatás. Mit keresel ezen kívül egyebet, amiért érdemes élni?”³¹

Másnap délután két órakor érkeztek Kézdivásárhelyre, Jenő bátyja háza elé. Néhány nap múlva visszautazott Pestre. A nyelvjárási gyűjtését két-három hét alatt földolgozta. Szinnyei József és Simonyi Zsigmond nagyon meg volt vele elégedve, Melich János pedig egyik akadémiai előadásán méltatta eredményeit.

„Azt hiszem, első találkozásom a nyomdafestékkal elég szelíd volt.”

*

„Szentdomokos is szülőfalum; a Bőjthe János szülőfaluja. Ezernyi énem közül az született itt, amelyik talán legtöbbet kapott annak a földnek erejéből, amelyből vétetett.”³²

³¹ Uo. 767.

³² Uo. 769.